

جهاد تبیین در سیره حضرت زینب (س)

سیده فاطمه رضایی^۱

چکیده:

دین اسلام یک دین تبیینی است یعنی دینی است که مبنای فکری و فرهنگی دارد؛ پیامبر اکرم(ص) و امیر مومنان(ع) و دو فرزند ارجمندشان امام حسن(ع) و امام حسین(ع) در این جهت بسیار تلاش کرده و بعد از عاشورا این وظیفه سنگین علاوه بر حضرت امام زین العابدین بر عهده عقیله بنی هاشم حضرت زینب کبری سلام الله علیها نیز بوده است در این تحقیق سعی شده جهاد تبیین در سیره حضرت زینب سلام الله علیها مورد بررسی قرار گیرد تا دلسوزان انقلاب اسلامی نیز بتوانند بعد از تلاش های امامین انقلاب برای به ثمر رسیدن این انقلاب در جهت تبیین اهداف و آرمانهای انقلاب از عقیله بنی هاشم الگوگیری کنند؛ لذا این مقاله به کمک مطالعه کتب از روش کتابخانه ای به تحلیل و توصیف مطالب پرداخته است و نتیجه حاصل چنین است که جهاد تبیین در دو سیره رفتاری و اخلاقی حضرت زینب قابل بررسی می باشد به این معنی که حضرت زینب سلام الله علیها به واسطه هدایت مدبرانه و حمایت از اهل بیت علیهم السلام در کنار احتیاط و ویژه به حفظ ارزش حجاب و عفاف و با استفاده حداکثری از بستر وعظ و خطابه و توجه فوق العاده، به عنصر زمان و مکان در سیره رفتاری خود و همچنین با صبر و استقامت و شجاعت و علم در سیره اخلاقی خود توانستند در جهاد عظیم تبیین موفق باشند.

کلیدواژه: حضرت زینب(س)، گفتار، اخلاق، رفتار، خطابه، جهاد تبیین

^۱ طلبه سطح ۲ پاره وقت، مدرسه علمیه تخصصی حضرت زینب(س)، استان کرمان شهرستان رفسنجان

از آنجا که حفظ دین و ارشهای دینی نیازمند بیان مبانی و اصول عقاید به صورت اثربخش است و علم و آگاهی در ثبات قدم و پایداری طرفداران یک دین و مذهب بسیار مهم و ضروری است لذا نقش جهاد تبیین در حفظ ارزشهای دینی و مذهبی بر کسی پوشیده نیست بر همین اساس مثال حاضر بر آن است در جهت الگوبرداری از این اسوه حقیقی جهاد تبیین به بررسی جهاد تبیین در سیره حضرت زینب سلام الله علیها پردازد به همین جهت در این مقاله جهاد تبیین در سیره اخلاقی و رفتاری حضرت مورد توجه قرار گرفته تا شاید گامی جهت استفاده از نکات مهم و قابل توجه در سیره حضرت برای همگان باشد، از این جهت که این موضوع یک موضوع نو و ابتکاری از طرف مقام معظم رهبری در سالهای اخیر است تقریباً منبعی که به صورت کامل این موضوع را بررسی کند یافت نشد مهمترین منبع مطالعاتی شاید بتوان بیانات مقام معظم رهبری در این رابطه و همچنین کتبی مثل 1- کتاب زندگانی حضرت زینب (س) اثر علی قائمی (1376) 2- کتاب زیبا ترین شکیب، اثر اکبر اسدی (1378) 3- کتاب زینب کبری (س) اسوه صبر و شجاعت اثر حسین دریاب نجفی (1381) 4- کتاب زینب کبری (س) از ولادت تا شهادت اثر محمد کاظم قزوینی (1384) نام برد. بعد از اتمام ویژه مقام معظم رهبری بر جهاد تبیین نیز کتب و مقالاتی چند در خصوص جهاد تبیین و جایگاه ارزشی آن نوشته شده است اما عنوان اثری که صرف تحقیق حاضر را در ابعاد مختلف آن مورد بررسی قرار داده باشد یافت نشد. در این مقاله سعی شده جهاد تبیین در دو سیره اخلاقی و رفتاری حضرت زینب به صورت خاص مورد بررسی قرار گیرد. مقام معظم رهبری مدظله در چند سال اخیر توجه اکید به امر جهاد تبیین داشته و آن را امری واجب و لازم برای این برهه از زمان معرفی می کنند یکی از مهم ترین الگوهای شیعیان در جهت بیان حقایق دینی و مذهبی حضرت زینب سلام الله علیها می باشند

1- مفاهیم و کلیات

1-1 جهاد

واژه جهاد یکی از واژگان پر کاربرد در زبان آموزه های دین مبین اسلام و خصوصاً قرآن کریم است، ریشه واژگانی کلمه جهاد از جهد است راغب در مفردات در خصوص معنی لغوی این واژه می نویسد: «الجهد والجهد» به معنی طاقت و نیرو و سختی و مشقت است. جهد با فتح حرف جیم به معنی سختی و با ضمه حرف جیم به معنی کوشش وسیع و گسترده به میزان طاقت و توان است (راغب اصفهانی، ترجمه و تحقیق مفردات، الفاظ قرآن، ج 1، صفحه 423)

وی در ادامه معنای لغوی جهاد را پرداختن و صرف توان برای دفع دشمن و راندن وی معنی کرده است و انواع آن را با جهاد با اهریمن و شیطان جهاد با نفس و جنگ و جهاد برای راندن دشمن آشکار معرفی کرده است صاحب کتاب قاموس قرآن نیز درباره واژگانی جهاد می نویسد: «واژه جهاد» از ریشه جهد اخذ شده است و به معنای سختی و مشقت است برخی آن را تلاش کردن همراه با تحمل سختی دانسته اند بنابر این معنای این که فلان شخص جهاد کرد این است که قدرت و توان خود را به کار انداخت و متحمل سختی گردید.

جهاد به کسر جیم مصدر است و به معنای تلاش و کوشش آمده است و نیز اسم است که در این صورت جنگ معنی می دهد و جنگ را از این روی جهاد گفته اند که تلاش توأم با سختی ست. (قرشی، قاموس قرآن، ج 2، ص 77 و 78)

در معنای اصطلاحی و ناظر بر مفهوم جنگ مسلحانه علیه کفار است به معنای مبارزه خاص بین مومنین و کفار آمده است چنانکه صاحب جواهر اصطلاح جهاد را بذل جان و نفس و یا مال علیه محاربه مشرکین یا شورشیان معنی کرده است (نجفی، جواهر الکلام فی شرایع الاسلام، ج 21، ص 3)

علامه مصباح نیز در خصوص معنای اصطلاحی واژه جهاد می نویسد: «واژه جهاد از چون باب مفاعله است در مواردی به کار می رود که به نوعی همکاری و تعامل در آن وجود داشته باشد لذا در خصوص این واژه معمولاً طرف دیگری هم در کار است. و دو گروه هر یک برای رسیدن به هدف خود که پیروزی بر طرف دیگر است فعالیت می کنند و هر چه در توان و قوه دارند به کار می گیرند (مصباح یزدی، جنگ و جهاد در قرآن، ص 196)

لازم به ذکر است که مفهوم جهاد همیشه شکل نظامی نداشته و هرگونه پیکار و تلاشی خواه نظامی باشد یا فرهنگی یا اقتصادی و سیاسی همه را در بر میگیرد چنانکه در مفهوم جهاد با نفس خداوند متعال عموم مومنین را مخاطب قرار داده و می فرماید: «ان الذین آمنوا و هاجروا و جاهدوا باموالهم و انفسهم فی سبیل الله والذین آووا و نصرؤا اولئک بعضهم اولیا بعض والذین آمنوا ولم یهاجروا ما لکم من ولایتهم من شی حتی یهاجروا وان استنصروکم فی الدین فعلیکم النصر الا علی قوم بینکم و بینهم میثاق والله بما تعملون بصیر» (أنفال 72)

در اندیشه مقام معظم رهبری نیز جهاد تلاش و کوشش در راه پیشبرد هدف است منتهی آن تلاش و کوششی که با درگیری با دشمن همراه است (خامنه ای، سیدعلی، روشنائی آینده، ص 105)

2-1 تبیین

واژه تبیین از ریشه لغوی « بین » اخذ شده است. صاحب کتاب فرهنگ ابجدی واژه « بین » را ظرف به معنای میان دو چیز معنی کرده است. وی در ادامه کاربرد استعمالی این واژه را میانه خوب و بد دانسته است و تبیان شیء را آشکار و روشن شدن آن چیز معنی کرده است (بستانی، فرهنگ ابجدی، ص 200)

صاحب قاموس قرآن نیز تبیین را وسط معنی کرده است وی عقیده دارد این واژه هم در قالب اسم و هم ظرف زمان و مکان به کار می رود چنانکه اشاره می کند: « بیان، بینونه و تبیان، همه از «بین» به معنای وسط هستند و چون وجود وسط همراه با انفصال

و ظهور و انقطاع است لذا آن را به معنی قطع شدن و آشکار شدن گرفته اند و گفته اند: «تبیانا کل شیء تبیین و آشکار همه چیز است.» (نحل آیه 89)

بر این اساس است که «بینه» را چیزی می گویند که دلیلی روشن و آشکار باشد چه دلیل عقلی باشد و چه دلیل حسی (مکارم شیرازی، پیام قرآنی، ج 1، ص 213)

3-1 جهاد تبیین

مسئله‌ی جهاد تبیین به تصریح قرآن کریم اهمیتی بسیار ژرف دارد، چراکه هم جنبه الهی دارد هم جنبه انسانی دارد بدین بیان که تبیین، دستگیری از دل و ذهن انسانهایی است که دچار عدم علم، شک و جهالت اند. (روحانیون در آستانه ماه محرم، 1377/2/2)

به فرموده مقام معظم رهبری: «بی شک تبیین و تفسیر دین با دیدگاه مخصوص اهل بیت و رفع تحریف ها و کج فهمی ها از معارف اسلامی و احکام دینی هدف مهمی برای جهاد اهل بیت (علیهم السلام) به حساب می آمد (سخنرانی معظم له 1363/5/18)

جهاد تبیین اصطلاحی است که بدنبال سخنرانی معظم له در آذرماه 1400 به کلیدواژه های رسمی تبلیغات دینی جامعه اسلامی ما اضافه شد. هر چند این مفهوم سبقه ای طولانی و به طول تاریخ اسلام در اندیشه معارف اسلامی دارد شاهد بر این مدعا نیز این است که مقام معظم رهبری جهاد تبیین را از جمله مفاهیم عالی اسلامی نامیده اند.

ترکیب جهاد تبیین را می توان بنا بر معروف روشنگری و بیان حقیقت و مجاهدت تلاش در این جهت بازخوانی کرد بر این اساس این مفهوم را از طرفی می توان ناظر بر زدودن غبار بدفهمی، کج فهمی، بدعت و تحریف از ساحت حقایق معارف والای الهی دانست و از سوی دیگر طریق مواجهه ی علمی و عملی با مصادیق معاندان و بدخواهان دین و دنیای مردم دانست چه اینکه در نهایت استفاده از فکر و قلم و بیان نیز اگر در مقابله با دشمن و در مسیر مبارزه با خصم باشد نوعی جهاد است (خامنه ای، روشنای آینده، ص 299)

از خدیم بن شریک اسدی روایت شده است؛ هرگز بانویی پرده نشین گویا تر از وی ندیدم گویی بر زبان علی(ع) سخن می راند و مردم را اشارت به سکوت فرمود دم ها فرو بسته شد و هر زنگی از بانگ ایستاد.

زینب(س) سمبل زنی شجاع، مدیر و لایق رهبری در اوضاع و شرایط سخت بود او اسیر و چه بسا بسته به زنجیر بود مصیبت ها و ناملایمات روحی و بدنی او را رنجور نموده بود اما او در همان لحظه چنان اسرا را رهبری می کرد و چنان صبر سترگی داشت که برای هیچکدام از افراد بشر رسیدن به این حد صبر و حسن توکل بر خدا ممکن نیست مگر با فضل خدا و این صبر آمیخته با شجاعت اوست که نهضت حسین(ع) را زنده نگه داشته است(نمونه های ایثار حضرت زینب، نویسنده: سید محمد تقی مدرّسی، مترجم: محمد صادق شریعت، انتشارات محبان حسین(ع)، ص 39)

3-2-2 تأثیر سیره عالمانه حضرت در جهاد تبیین

حضرت زینب(س) بیش از شش سال سن نداشت که با رحلت پیامبر(ص) رو به رو شد سپس با شهادت مادر و پس از آن یار و یاور پدر بود و پس از شهادت مولا علی(ع) در کنار امام حسن(ع) به مبارزه با نفاق پرداخت پس از آن با امام حسین(ع) وظیفه سنگین رسالت را بر دوش گرفت و به توصیه امام حسین(ع) مبنی بر عدم غلبه احساسات بر عقل و اندیشه به این مهم عمل کرد. (شبیری، 1375، ص 46)

در برخی روایات است که او را مجلس علمی بود و زنان به قصد آموختن احکام دین نزد او می رفتند این صفات برجسته که برای هیچ یک از زنان معاصر او فراهم نشده است زینب را از دیگران ممتاز ساخت؛ چنانکه او را « عقیله بنی هاشم » می گفتند و از وی حدیث فرا می گرفتند

ابن عباس از او حدیث کند و گوید: « عقیله ی ما زینب دختر علی(ع) حدیث کرد ... و این لقب بر او ماند؛ چنانکه به عقیله معروف گشت و فرزندان وی را بنی عقیله گفتند (شیرزن کربلا، ص 40) »

خطبه فراموش نشدنی زینب کبری در بازار کوفه یک حرف زدن معمولی نیست اینجور نبود که یک عده مستمع جلوی حضرت زینب نشسته باشند گوش فرا داده باشند او هم مثل یک خطیبی برای اینها خطبه بخواند، نه، یک عده دشمن، نیزه داران دشمن دور و برشان را گرفته اند. یک عده هم مردم مختلف الحال حضور داشتند همان هایی که مسلم را بدست ابن زیاد دادند همان هایی که به امام حسین(ع) نامه نوشتند و تخلف کردند همان هایی که آن روزی که باید با ابن زیاد در می افتادند توی خانه هایشان مخفی شدند — اینها بودند توی بازار کوفه — یک عده هم کسانی بودند که ضعف نفس نشان دادند حالا هم نگاه میکنند دختر امیرالمومنین را می بینند گریه میکنند.

حضرت زینب با این عده ی ناهمگون و غیرقابل اعتماد مواجه است اما اینجور محکم حرف می زند او زن تاریخ است این زن دیگر ضعیفه نیست نمی شود زن را ضعیفه دانست این جوهر زنانه مومن اینجور خودش را در شرایط دشوار نشان می دهد این زن است که الگو است برای همه مردان بزرگ عالم و زنان بزرگ عالم. (سخنان رهبری، 1389/2/1)

با این شرایط بود که امام سجاد(ع) خطاب به عمه خویش زینب کبری(س) می فرماید: «یا عمه ... انت بحمدالله عالمه غیر معلمه و فهمه غیر مفهمه». عمه جان تو عالمی هستی بدون این که معلم داشته باشی و فهمیده ای هستی بی آن که کسی مطالب را به تو فهمانده باشد(بهارالانوار، ج 45، ص 64)

نتیجه:

حرکت عظیم زینب کبری سلام الله علیها اوج مجاهدت همراه با تبیین به جا و به موقع و سنجیده یکی از مهم ترین عوامل حفظ دین و ارزش های دینی بعد از حادثه هولناک عاشورا بود. ایشان جهاد تبیین را راه انداختند که دشمن نتواند از حوادث پیش آمده سوءاستفاده کرده و با انحراف دین بر افکار عمومی غلبه پیدا کند حالا تا امروز این تبیین و روایتگری در تاریخ مانده است هم در آن زمان اثر گذاشت و هم الان هنوز این روایتگری ها اثر گذار است. یکی از ضرورت های جامعه امروز همچنان روایت حقایق جامعه و حقایق دین و مذهب میتواند در ثبات قدم و پایداری مردم بسیار موثر باشد لذا لازم است سیره رفتاری و اخلاقی حضرت زینب در عرصه جهاد تبیین مورد بررسی قرار گیرد این مهم در مقاله حاضر مورد تحقیق گرفته است و نتایج بدست آمده است:

(1) سیره رفتاری حضرت زینب در موثر بودن جهاد تبیین مورد بررسی قرار گرفته و مشخص شده حضرت به واسطه ی هدایت مدبرانه و حمایت از اهل بیت همچنین اهتمام ویژه به حفظ ارزش حجاب و عفاف.

(2) سیره اخلاقی حضرت زینب در جهاد تبیین با عنصر صبر و مقاومت و عنصر شجاعت و علم حضرت قابل بررسی می باشد و مشخص شد جهاد تبیین یکی از

عرصه های دقیق و حساس است که باید نکات بسیاری در آن، مورد توجه قرار گیرد.

فهرست منابع:

- 1- ابن عماد حنبلی، کتاب شجذات الذهب، دار ابن کثیر، بیروت، چاپ اول 1406ق
- 2- احمد بن فارس، ابوالحسن، معجم المقایس اللغه، مصر، مکتب الحلبي، 1389 ق
- 3- آخوندی، مصطفی، جنگ نرم در قرآن و سنت، قم، زمزم هدایت، چاپ اول، 1392
- 4- اسدی، اکبر، زیباترین شکیب، قم، بنیاد مستضعفان، چاپ اول، 1378
- 5- آندولوسی، محمد بن مالک، الفیه، ابن مالک، قاهره، دارالکتب المصریه، چاپ اول، 1348ق
- 6- خامنه ای، سیدعلی، روشنای آینده، تهران، انقلاب اسلامی، چاپ اول، 1397
- 7- دلشاد تهرانی، مصطفی، سیره نبوی تهران، دریا، چاپ دوم، 1383
- 8- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ترجمه غلامرضا خسروی، تهران، مرتضوی، چاپ دوم، 1374
- 9- سابق، محمدحسین، مرقد العقيله زينب، بیروت، موسسه الاعلمی المطبوعات، چاپ اول، 1399ق
- 10- عبدالرحمان بن الشاطی، عایشه، شیرزن کربلا یا زینب دختر علی(ع)، تهران مشعر، چاپ اول، 1374
- 11- قائمی، علی، زندگی حضرت زینب، تهران، امیری، چاپ سوم 1376
- 12- قرشی، سیدعلی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، 1412ق
- 13- کردی، حسین، زینب بیدارگر تاریخ، قم، حکمت، چاپ اول، 1401
- 14- مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآنی، تهران، دارالکتب اسلامیه، چاپ نهم، 1388
- 15- نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرایع الاسلام، بیروت، دارالحیا التراث العربی، چاپ هفتم، بی تا